

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 341.4

О. Джурич,
доктор юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ (МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ПРАКТИКА)

Розглянуті проблеми, що стосуються такого нового інституту міжнародного кримінального права як інститут командної відповідальності. Аналізуються конкретні кримінальні справи, розглянуті міжнародними трибуналами.

Ключові слова: Римський Статут, командна відповідальність, міжнародне кримінальне право, військові злочини.

Оскільки Сербія є правонаступником Державного союзу Сербії і Чорногорії (2003-2006 р. р.), а також раніше існуючих держав Союзної Республіки Югославія (1992-2003 р. р.) і Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (1945-1992 р. р.), усі законодавчі акти, які були прийняті під час існування цього державного утворення, мають правову силу у державі Сербія і сьогодні, у тому випадку, коли вони не суперечать чинній сербській Конституції.

Аналізуючи значення встановлення кримінальних мотивів у національному та міжнародному кримінальному праві, маємо на меті довести, що розкриття і встановлення кримінальних мотивів конкретного злочинного діяння є безпосередньою умовою для матеріалізації основних кримінально-правових принципів і засад. У подальшому реалізацією цих основних принципів і засад забезпечується гарантія прав і свобод людини у кримінальному судочинстві перед національними та міжнародними судами. У цій статті ми окремо розглянемо командну відповідальність, як специфічний вид кримінальної відповідальності військовокомандуючих (тобто командирів) за дії їх підлеглих під час збройних міжнародних і національних конфліктів.

Міжнародноправова практика у галузі командної відповідальності досить різноманітна. Дві судові справи розглядалися Верховним судом Німеччини у Лейпцигу. Це справа Довера Кастле і справа Мюллера, які були командирами німецьких збройних сил під час Першої світової війни. Вони звинувачувалися у тому, що не попередили злочини, вчинені їх підлеглими, а потім не покарали своїх підлеглих за вчинення злочинів [1].

Звертаємо увагу на різне ставлення суду щодо встановлення змісту командної відповідальності та її санкціонування на Нюрнберзькому і Токійському процесах. Слід також прийняти до

уваги професійну думку радянського судді О. В. Нікітченка на Нюрнберзькому процесі, який неоднаково поставився як до визначення змісту, так і до способу встановлення вини щодо окремих суспільно небезпечних діянь, які мають ознаки кримінально-караних, вчинених різними німецькими обвинуваченими.

Особливо значимою є справа Ямашити, верховного командувача японських збройних сил на Філіппінських островах під час Другої світової війни, під керівництвом якого був вчинений ряд злочинів щодо цивільного населення. Хоча Ямашита пояснював, що японські збройні сили у той період війни були дезінтегрованими, і що він був відділений від військових одиниць, які безпосередньо вчинили ці злочини, і що він не мав уяви про злочини, він був засуджений Військовою комісією США до смертної кари, яку підтвердив Верховний суд США. Військова комісія дійшла висновку, що Ямашита повинен був знати про злочини і не зробив нічого, щоб їх попередити або покарати осіб, які їх вчинили. Саме у цій справі був створений прецедент, на підставі якого був зроблений висновок щодо наявності у його діяннях вини як передумови командної відповідальності.

Ця ситуація розглядалася як один з видів командної відповідальності, який застосовується у випадках, коли командир повинен був знати, що злочини вчинені або будуть вчинені і не робить нічого для того, щоб їх попередити або покарати безпосередніх виконавців. Цю думку висловив американський суддя Мерфі, який зауважив, що американська держава-переможець зробила все можливе для того, щоб скомпроментувати Ямашиту, і відсторонити його від контролю за ситуацією, а потім пред'явити йому звинувачення у вчиненні військового злочину, а саме у неефективному контролі за підлеглими йому військовими силами [2, с. 293-294, 297].

Між юристами існує розбіжність у поглядах щодо змісту і підстав кримінальної відповідальності генерала Ямашити, а деякі навіть вважають, що цей судовий випадок є легалізованим лінчуванням і помстою США [3, с. 101-102].

Схожим на звинувачення Ямашити є випадок у війні у В'єтнамі 16 травня 1968 р. Військові американської дивізії здійснили масові вбивства сотень цивільних, у основному людей похилого віку, жінок і дітей. Командир дивізії, генерал Семуель Костер і заступник командира дивізії генерал Джордж Янг, разом з американськими офіцерами нижчого рангу були звинувачені у цих злочинах. Протягом судового процесу звинувачення були зняті і вони були піддані лише адміністративній відповідальності. Командир роти капітан Ернест Медіна, був звільнений від обвинувачення, у той час, як командир взводу лейтенант Вільям Келлі був засуджений умовно.

Протягом ведення справи було встановлено, що взводом, який вчинив злочини, командував лейтенант Келлі, і що він віддав наказ про знищення цивільного населення. Таким чином, що стосується кримінальної відповідальності щодо Келлі – вона була беззаперечною.

Під час розгляду справи військовим судом було поставлено питання про відповідальність безпосереднього керівника капітана Медіни, а також і їх загального начальника генерала Костера, чия дивізія контролювала область, у якій знаходилося село Сун Май. У кінці судового процесу було поставлене питання про відповідальність генерала Вестморленда, командуючого сухопутними військами США у В'єтнамі.

Усі ці командири відповідно до звинувачень були відповідальні за принципом командної відповідальності. Капітанові Медіні було пред'явлене звинувачення у тому, що він, як безпосередній начальник лейтенанта Келлі, не віддав наказ про припинення стрілянини відразу, як тільки дізнався про вбивство цивільних осіб. Тим самим, він не виконав своїх обов'язків, тобто, не попередив злочини своїх підлеглих. Капітан Медіна пояснив, що він наказав припинити стрілянину, хоча сам розумів, що рота вийшла з-під контролю.

Юристи висловили думку, що стосовно Медіни були застосовані більш м'які критерії кримінальної відповідальності, ніж у випадку з генералом Ямашитою. Юристи вважають, що по відношенню до Медіни могла бути застосована командна відповідальність з більш переконливими аргументами, у зв'язку з тим, що він, будучи безпосереднім командиром лейтенанта Келлі, мав можливість керувати і контролювати дії свого підлеглого. Лейтенант Келлі – коман-

дир взводу, який був у складі роти Медіни, міг безпосередньо спостерігати за злочинними діями своїх підлеглих. Звертаючи увагу на велику кількість жертв, і той факт, що злочини не були вчинені несподівано і швидко, можна дійти висновку, що капітан Медіна міг дізнатися і попередити ці злочини.

Генерала Костера звинувачували у тому, що він міг дійти висновку, що деякі злочини відбуваються на ввіреній йому території як на підставі кількох неординарних повідомлень, які надійшли у той день у його штаб, так і на підставі іншої інформації, яку він отримав про злочини, що сталися до цього у селищі Май Лай.

Військовий слідчий комітет США, який проводив розслідування і встановлював, чи існує достатньо підстав для початку судової справи, дійшов висновку, що Костер не сповістив своїх керівників про злочини щодо цивільного населення, а повинен був зробити це згідно існуючим військовим законам, і що він не переконався у тому, чи було проведене відповідне розслідування випадку у селі Сун Май.

Протягом проведення судового слідства з'явилися і звинувачення щодо генерала Вестморленда – командуючого сухопутними військами США у В'єтнамі. Міністр оборони США відкинув звинувачення проти Вестморленда, обгрутовуючи це тим, що останній вжив усіх заходів, які очікуються від головнокомандувача такого рангу, щоб попередити різанину. Було вказано на відсутність будь-якої інформації про те, що він знав про цей випадок до моменту, коли наказав розпочати слідство. Іншими словами, тут не був використаний принцип командної відповідальності як прецедент у випадку з генералом Ямашитою. У іншому випадку, Вестморленд мав би понести покарання [4].

Принцип встановлення вини, принцип індивідуальної суб'єктивної відповідальності та право на законне судочинство є головними основами міжнародного та національного кримінального права. Без правдивого і матеріального встановлення вини та мотиву вчиненого кримінального злочину не може бути досягнуте і реалізоване право на законний судовий процес, або навпаки, для реалізації права на законне судочинство повинна бути встановлена вина та мотиви скоєного кримінального злочину.

Однак, істинним є той факт, що та частина командної відповідальності, у якій відсутній умисел, тобто там де існує неусвідомлена небережність, несумісна з природою міжнародних кримінальних злочинів, які завжди навмисні, наприклад, геноцид. Слід додати, що командна відповідальність знаходиться на межі між не-

усвідомленою необережністю і передбачуваною виною.

Нормативне закріплення інститут командної відповідальності отримав у Римському Статуті, який є правовою передумовою існування Міжнародного кримінального суду. Але слід наголосити, що три члени Ради Безпеки ООН (США, РФ та Китай) ще не підписали Римський Статут. Не для всіх країн підписання цього документа є політично вигідним кроком, як, наприклад, для Ізраїлю.

У 1960 р. розвідслужба Ізраїлю "Мосад" викрала у Південній Америці Адольфа Отто Айхмана і по нелегальним каналам вивезла його у Тель-Авів, де і був організований історичний кримінальний процес. Айхман, колишній підполковник СС і військовий злочинець, творець плану "Остаточне рішення", був засуджений до смертної кари через повішення.

Нарешті, саме через дещо невизначений характер командної відповідальності майбутнє Міжнародного кримінального суду та міжнародного кримінального права знаходиться між двох антагоністичних полюсів. Або міжнародне кримінальне право залишиться на рівні нерозв'язаного міжнародного права, яке буде служити інтересам розвинених і могутніх держав (США, Росія, Китай), або міжнародне кримінальне право стане єдиною правовою системою міжнародних норм, які будуть служити захисту основних

прав і свобод людини від найтяжчих міжнародних злочинів [5, с. 9-20].

Література

1. *Извештај* са конференције "Командна одговорност у међународном и домаћем праву" одржане у првом делу у Београду и у другом делу у Загребу током 2003. године, Београд, 2003. (<http://www.fosserbia.org/>)

2. *Landrum* В. The Yamashita War Crimes Trial: Command Responsibility then and now, *Military Law Review*, Vol. 149, 1995, pp. 293-294, 297.

3. *Стојановић* З., Коментар Кривичног законика Србије, Београд, 2006. - С. 101-102.

4. *Ђурић* Б. А. Мотив у кривичном праву, (монографија) Ниш, 2006. - 340 с.

5. *Стојановић* З. : *Има ли међународно кривично право будућност?*, оригинални научни чланак саопштен на међунаордном научном скупу "Међународно кривично право и људске слободe", одржан на Тари 14-18. 05. 2008. године у организацији Удружења за међународно кривично право; Зборник радова тематског међународног научног скупа – Међународно кривично право и људске слободe, издавачи – Удружење за међународно кривично право и INTERMEX, Београд, 2008. година. С. 9-20.

Александр Джурич

Уголовная ответственность военных командиров (международная правовая практика).

Рассмотрены проблемы, касающиеся такого нового института международного уголовного права как институт командной ответственности. Анализируются конкретные уголовные дела, рассмотренные международными трибуналами.

Alexander Djuric

Criminal responsibility of military commanders (International Legal Practice).

The problems relating to such a new institution of international criminal law as an institution of command responsibility considered. Analyzed the specific criminal cases considered by the international tribunals.